

Talán még soha nem jelentett számunkra olyan nehézséget a tanulmányrovat – s ezzel együtt az egész lapszám – tematikájának megnevezése, mint ezúttal. A kézenfekvő cím a *Múzeum* lett volna, de mint amellet a rovatban szereplő írások némelyike is érvel, a kulturális tartalmak kiállítászerű megjelenítése egyre inkább eloldódní látszik a múzeumok formálisabb tereitől. Ennek megfelelően lehetett volna akár *Kiállítás* is a cím, ebbe viszont nem fértek volna be az inkább a gyűjtésre fókuszáló tanulmányok és kritikák, nem is beszélve aktuális képregényünkről. Ezért döntöttünk végül a *Gyűjtemény* kifejezés mellett, vállalva azt a jogos ellenvetést, hogy a múzeumok és kiállítások – valamint az ezekkel foglalkozó, itt szereplő írások – nem feltétlenül gyűjteményeken alapulnak. Hiába, a múzeum–kiállítás–gyűjtemény (esetenként) egymást feltételező háromszögére alkalmazott fogalmaink a 21. században egyre kevésbé illeszkednek hézagmentesen, tankönyvszerűen a valóságra. Az alábbi összeállításból többek között talán még az is kiderül, miért van ez így.

Biró Annamária

ERDÉLY TÖRTÉNETI REPREZENTÁCIÓJÁTÓL A ZÖMÖK SÁRKÁNYIG

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei

Ötödik éve már, hogy a szenzációs leletnek számító, 70 millió éves zömök sárkány (balaur bondoc)¹ az Erdélyi Múzeum-Egyesület kolozsvári székházának egyik termében várja látogatóit. Bár a csontok szakszerű tárolókban, megfelelő megvilágításban igen látványosak, a teremben kutatóként dolgozó (többnyire) bölcsészek időnként elbizonytalanodva magyarázzák a megtekintésre érkező csoportoknak, hogy a megkövült csontok valóban 70 millió évesek, teljesen új theropodafajhoz tartozó egyedről van szó, amely nőtény volt és Szászsebestől nem messze egy vörösiszap-katasztrófához hasonló szerencsétlenségben vesztette életét még kőlyökkorában. Természetesen monszunális árvízről lehetett szó, amely után egy vörös színű iszapba kövültek a csontok, de ez már csak a szakembereket érdeklí, és további kérdésekre a bölcsészek a szórólapokhoz és a Proceedings of the National Academy of Sciences című folyóirat 2010. augusztusi számához irányítják az érdeklődőket, ahol pontos rendszertani leírást kaphatnak a hitelesebb információkra vágyók. De hamarosan a National Geographic is műsorra tűzi a székházban forgatott epizódokat, így az Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME) kilép a román és magyar médiavilág szűkös keretei közül, és megkezdí nemzetközi karrierjét. Legalábbis ami a paleontológiai gyűjteményét illeti.

A leletek felfedezője, Vermir Mátyás ugyanis a következő indokkal adományozta a csontokat az EME-nek 2010-ben: „Fontosnak tartom, hogy az EME őrizhesse és kezelhesse ezeket a rendkívüli leleteket, amelyek egyúttal megfelelő »magot« képezhetnének az EME egykor híres kőzet-, ásvány- és őslénygyűjteményének újbóli megalapozásá-

1 Rendszertani leírása: <http://www.pnas.org/content/107/35/15357.full>, tudománypszerszerúsító megfogalmazása pedig elolvasható itt: [http://hu.wikipedia.org/wiki/Balaur_\(dinoszaurusz\)](http://hu.wikipedia.org/wiki/Balaur_(dinoszaurusz)), de az EME honlapján belül önálló honlapot is működtet: http://www.balaurbondoc.ro/balaur_hu.html.

hoz.”² A romániai román és magyar, de még a magyarországi sajtó is hangos volt ekkor a zömök sárkánytól, a sajtótájékoztatón hallottakat többé-kevésbé pontosan adták vissza, egyedül a csontokat őrző intézmény körül voltak bizonytalanságok: az Adevărul című román napilap szerint a fossziliák az EME paleontológiai gyűjteményét fogják gazdagítani;³ az Index.hu rövid híre nem tér ki részletesen arra, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület alkalmazottja-e a felfedező geológus, vagy hogy mi lesz a csontok sorsa;⁴ az Origo.hu pedig egyenesen Erdélyi Múzeum Társaságról beszél.⁵ Főleg a romániai román és a magyarországi magyar sajtónak nem világos, milyen intézményről van szó, múzeum-e az Erdélyi Múzeum-Egyesület, léteznek-e gyűjteményei, hol látogathatók ezek. Egy átlagos műveltséggel rendelkező erdélyi ember számára az EME és gyűjteményeinek története nagy vonalakban ismert, és még az is elvárható, hogy tudja, mivel foglalkozik az 1859-ben indult, 1950-ben feloszlott, majd 1990-ben újraindult intézmény. Más jellegű, de hatásos reklám volt Tompa Andrea *Fejtől s lábtól* című regénye, amely a századelős kolozsvári tudományos élet kereteit leírva hitelesen ábrázolja az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a Ferenc József Tudományegyetem összefonódását. Vermir Mátyás idézett nyilatkozatából is világosan kiderül, hogy az egykori híres gyűjtemény már nincs az EME gondozásában, a zömök sárkány legfennebb egy új gyűjtemény alapja lehet.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület a romániai restitúciós törvények életbe lépése óta küzd egykori méltán híres gyűjteményei tulajdonjogának visszaszerzéséért, mindeközben sikertelenül. A nagyközönség számára ez a visszaigénylési procedura többnyire ismeretlen, hiszen csendben, évek óta zajlik, és pozitív elbírálás esetén több fontos kolozsvári intézmény alapjaiban rendülne meg: a Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár, a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, a Román Akadémia kolozsvári fiókjának könyvtára, az Erdélyi Történeti Múzeum, a Kolozsvári Szépművészeti Múzeum, a Néprajzi Múzeum és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem természettudományi karainak gyűjteményei. Láthatóan mind specializált gyűjtemények,

2 Vermir Mátyás szándéknyilatkozatának részlete itt: http://www.balaurbondoc.ro/balaur_hu.html.

3 Lásd http://adevarul.ro/life-style/stil-de-viata/balaurul-bondoc-descoperit-romania-zguduie--lumea-stiintei-1_50ae62437c42d5a6639c3cfe/index.html.

4 Lásd http://index.hu/tudomany/2010/08/31/uj_dinoszauruszfajra_bukkantak_romaniaban/.

5 Lásd <http://www.origo.hu/tudomany/20100831-ragadozo-dinoszaurusz-balaur-bondoc-maradvanyira-bukkantak-europaban.html>.

amelyek integrálták az egykori EME-hagyatékot, és legtöbb esetben elmosták vagy nagyon nehezen kutathatóvá tették anyagaik provenienciáját, így a rekonstrukció ma már alig-alig lehetséges. Egyedül csak az 1950-ig elkészült gyűjteményleírások, jegyzőkönyvek, listák lehetnek segítségünkre,⁶ de a tárgyak, leletek azonosítását nehezíti, hogy azok sok esetben raktárakban, a látogatók és a kutatók elől is elzárt helyen található. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy az egykori Erdélyi Múzeum-Egyesületnek és Erdélyi Múzeumnak nem csupán a jelenlegi EME, hanem a fent említett intézmények közül többen is jogutódjának tekintik magukat, a jogfolytonosságot viszont a román állam egyetlen esetben sem ismerte el. E zavaros helyzetet, a gyűjtemények jellegét és jelenlegi állapotát csak úgy lehet átlátni, ha az érdeklődő megismeri az EME történetét is.

Az 1859-ben az erdélyi magyar társadalom összefogásával alapított, kolozsvári székhelyű egyesület az erdélyi magyarság múltjának tárgyi és írásos emlékeit gyűjtötte régészeti, művészettörténeti, könyvtári, levéltári részlegeiben, ugyanakkor természettudományi (geológiai, botanikai stb.) gyűjteményei az erdélyi földre és az élővilágra vonatkozó ismereteket gyarapították. A múzeumalapítás egy természetes folyamat eredménye volt, és mint ilyen mind struktúrájában, mind ideológiájában az európai folyamatokhoz igazodott. A 19. század közepére ugyanis a nyilvános múzeum gondolata szerte Európában elterjedt, és ennek különféle változatai jöttek létre. Az EME esetében leginkább az a folyamat volt meghatározó, amelynek nyomán a nyilvános múzeum gondolatához a nemzeti értékek őrzésének igénye és patriotizmus érzése is társult.⁷ A kiindulópont ez esetben a British Museum 1753-as megalapítása volt; ez előrevetítette azt a típust, amelynek anyaga többnyire magángyűjteményekre támaszkodik, és az alapítás ötlete leggyakrabban egy embertől vagy csoporttól ered. Az EME esetében közvetlen előzménynek tekinthető, hogy az 1841–1843-as országgyűlésen gróf Kemény József és gróf Kemény Sámuel hatalmas gyűjteményeiket ajánlották a létesítendő erdélyi múzeum számára, amelyek mellé meg

6 Az EME megalakulásának 150 éves évfordulójára több ünnepi kötetet is megjelentetett, ezek között található a gyűjtemények történetére vonatkozó is, amelyből további részletes információk nyerhetők, hiszen a jelen szöveg természetesen csak a helyzet vázolására vállalkozhat. Lásd *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei*, szerk. SÍPOS GÁBOR, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2009.

7 A 19. századi folyamatot összefoglalja Léontine MEIJER VAN MENSCH – Peter van MENSCH, *A szaktudományos felügyeletől az együttalkotásig. A gyűjtés és a múzeumi gyakorlat fejlődése a 19. és a 20. században = Múzeumelmélet. A képzeletbeli múzeumtól a báló-zati múzeumig*, szerk. PÁLKÓ GÁBOR, RÁCIÓ, Budapest, 2012, 97–126.

kellett szerezni Aranka György hagyatékát is, hiszen ez dokumentálta az egyetlen korábban működő tudós társaság, az Erdélyi Magyar Nyelv-
mívelő Társaság tevékenységét. A hosszas előkészítő folyamat eredményeképpen 1859. november 23-a és 26-a között megtartott alakuló köz-
gyűlésen gróf Mikó Imre egyszerre jelentette be az Erdélyi Múzeum-
Egyesület és az Erdélyi Országos Múzeum megalapítását. A nemzeti
jelleg fontosságát támasztja alá, hogy Mikó Imre eredetileg Erdélyi
Magyar Múzeum-Egyesületet és Erdélyi Nemzeti Múzeumot kívánt
létrehozni, de az abszolutista kormány ezt megakadályozta.⁸ A lényeg
ez esetben mégis az, hogy kettős célt próbáltak megvalósítani: egy aka-
adémiai és egy muzeális jellegű intézmény létrehozását tervezték.

Az elsődleges példa természetesen a Magyar Nemzeti Múzeum volt,
amely előbb könyvtárként működött (1802), majd később múzeumma-
szélesült (1808). Hasonlóan a későbbi EME-hez a gyűjtemények első-
sorban az ország őstörténetére, történelmére és természetrajzára fóku-
száltak, és a nemzeti büszkeség feltámasztásának és ápolásának terepe-
ként szolgáltak. Mindemellett azok a típusok is mintának tekinthetők,
amelyek elsősorban az európai tudós társaságok körül jöttek létre, és
azok irányultsága meghatározta a gyűjtemény jellegét is. A Mensch
szerzőpáros által említett korai példa a Teylers Museum (Haarlem,
Hollandia), amely 1778-as alapítása után 1784-ben nyílt meg természet-
tudományi és technológiai súlyponttal. Hasonló volt a helyzet Erdély-
ben, ahol a 18. századtól kezdve akadtak kísérletek tudós társaságok és
múzeumok alapítására. De a Bod Péter (1760), gróf Batthány Ignác
római katolikus erdélyi püspök (1785), Aranka György (1791), az első
erdélyi magyar tudományos folyóiratot megalapító Döbrentei Gábor
(1814) vagy a céltudatos múzeumi programot kidolgozó Bölöni Farkas
Sándor (1829) által megálmodott magyar tudományosság csak 1859-ben,
Mikó Imre anyagi áldozatvállalása révén valósulhatott meg. Az ebben
az évben elfogadott alapszabályzat meghatározta a célokat: múzeum
felállítása és fenntartása; a múzeumi anyag tudományos feldolgozása;
a tudomány és kultúra magyar nyelven való művelése és terjesztése.
Ilyen értelemben az intézmény eleget tett a múzeum iránt támasztott
19. századi elvárásoknak, viszont megfelelő infrastruktúra (raktározási
és kiállítási hely, tudatos és folyamatos gyűjteménygyarapítás) híján

8 Lásd EGYED Ákos, *Előszó = Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Gyűjteményei*, 8. Az alapítást
részletesen dokumentálja a 150 éves jubileumra kiadott okmánytár is: *Okmány- és iro-
mánytár az Erdélyi Múzeum-Egyesület történetéhez I. (1841–1859)*, s. a. r., vál. EGYED Ákos
– Kovács Eszter, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2009.

nehezen tudta múzeumként definiálni magát, sokkal inkább gyűjte-
ményként funkcionált.

Az alapvető probléma az alapításkor a gyűjtemény nem igazán tuda-
tos kialakítása volt, hiszen az anyagi keretek szűkösége miatt túl nagy
szerepet játszott az esetlegesség: az erdélyi társadalom felajánlása biz-
tosították az alapot. Az alapszabály értelmében „a múzeum főbb részei
lesznek: könyv-, régiség- és éremtár, természetrajzi gyűjtemények és
füvészkert; a múzeumból a művészeti tárgyak nem rekesztetnek ki”.⁹
A múzeum tehát univerzális jelleget öltött volna, és a művészeti tárgyak
gyűjtése kizárólag a felajánlásoknak volt köszönhető. Az egyes rész-
legek eleinte hihetetlen gyorsasággal bővültek, és hamar el is váltak
egymástól. Ezekre a gyűjteményekre alapozva jött létre 1872-ben Ko-
lozsváron Erdély magyar tudományegyeteme. Az egyetem az oktatás
céljainak megfelelően saját épületeiben helyezte el az EME gyűjtemé-
nyeit, melyek használatáért bért fizetett az egyesületnek, és az ebből
fedezte a táruk fejlesztését, valamint a kutatómunkát.

A könyvtár alapításakor 15 439 könyvet, továbbá 1083 kéziratot és
oklevelet őrzött.¹⁰ A felajánlások talán ebben az esetben voltak a leg-
jelentősebbek: a könyv- és kéziratár dinamikusan fejlődött, a duplu-
mokat értékes kötetekre tudták cserélni. A lendületes fejlődéshez leg-
inkább Szabó Károly munkája járult hozzá, aki több kutatóutat is tett,
és sok régi magyar nyomtatványt sikerült beszereznie. Az ő idejében
alakult ki a könyvtár hármask feladata is: „1. az erdélyi történelem és
irodalom írásos emlékeinek, vagyis a transzilvanikáknak a lehető legtel-
jesebb gyűjtése; 2. a tudományok műveléséhez szükséges modern szak-
könyvek beszerzése; 3. a gyűjtemények sajátos feladatainak ellátásához
szükséges szakirodalom (folyóiratok, kézikönyvek, stb.) megvásárlása.”¹¹
A különböző kolozsvári intézmények szimbiózisa már a 19. század-
ban elkezdődött. A kolozsvári tudományegyetem 1872-es alapításakor
az EME átadta könyvtárát és kéziratárát az egyetem használatába évi
5000 forint bér fizetése ellenében. Szigorúan szabályozták a működést,
a könyvtár igazgatóját például az egyesület választotta és fizette, míg
a segédmunkatársakat az állam; a megfelelő épületet az államnak kel-
lett biztosítania, ezen belül viszont saját polcrendszer vásárolt az EME,
és más terembe helyezték az egyetemi könyvtár saját gyűjteményeit.

9 EGYED, I. m., 8.

10 A könyvtár történetéhez Sipos Gábor tanulmányát használtam fel, bővebben itt
olvashat róla az érdeklődő: SÍPOS GÁBOR, *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtárának
története = Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Gyűjteményei*, 11–68.

11 Uo., 17.

1889 végén például a múzeumi könyvtár 46 720 kötetet, az egyetemi pedig 25 ezret tudhatott magáénak.

A konzerválás mellett a feldolgozás is megkezdődött. Szabó Károly számos forráskiadása mellett legjelentősebb alkotása a *Régi Magyar Könyvtár*, a magyarországi nyomtatványok első retrospektív bibliográfiája. 1904-ben Erdélyi Pál igazgató teljesen szétválasztotta a két részleg gyarapítási stratégiáit: „A két könyvtár két irányba fejlesztendő: az egyetemet a nemzetközi tudományosság gyűjtő helyévé kell tenni, a múzeumot a nemzeti tudományosság és múlt fókuszává.”¹² Ugyancsak az ő vezetése alatt épült fel a könyvtár épülete, amely Korb-Giergl tervei alapján, a bázeli könyvtár hatása alatt megálmodott épület volt, de amit Erdélyi jócskán átterveztetett. 1919-ben a román hatalomátvételekor az EME állománya 176 779 kötetből és 116 585 vegyes nyomtatványból állt. A könyvtár igazgatója Eugen Barbul lett, aki korábban húsz évig a budapesti Egyetemi Könyvtárban dolgozott. A könyvtár igazgatói tiszteletben tartották a múzeumi részleg tulajdonjogát, bár gyarapításra már alig volt lehetőség. Nagyarányú állománygyarapításra 1940 és 1944 között került sor, majd 1950-ben az EME-t, mint minden polgári intézményt, megszüntették, és könyvgyűjteményét a Bolyai Tudományegyetemre bízták, amely 1959-ig el is látta ezt a feladatot.

A könyvtárból a levéltár csak 1901-ben vált ki, amikor Erdélyi Pál elengedhetetlennek látta egy levéltárnoki állás létrehozását, majd Veress Endrét nevezte ki levéltárosnak.¹³ A gyűjtőkörhöz elsősorban változatos összetételű családi, személyi levéltárak, levelesládák, iratok tartoztak. Érdekes, hogy a megnevezés mindvégig Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára, pedig az intézmények nevében – ahogy fentebb láthattuk – a nemzeti kitétel nem szerepel. A leghíresebb levéltáros, Kelemen Lajos pontosítja is a tevékenységi kört: „az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára hatalmas erdélyi magyar levéltárrá nő meg, melyben összesimulnak a nemzet minden rétegének emlékei.”¹⁴ A gyűjtés tehát etnikailag specializálódik, s a két nagy másik erdélyi etnikum levéltári anyagának gyűjtése szintén ebben az időszakban indul meg a román ASTRA és a szász Verein für Siebenbürgische Landeskunde révén. Az utolsó levéltáros Jakó Zsigmond volt, aki megpróbálta a felszámolás előtt elmenekíteni a levéltárat, de a terve nyilván nem sikerülhetett. A levéltári anya-

12 ERDÉLYI Pál, *Jelentés a könyvtárról, 1903*, Erdélyi Múzeum 1904/4., 219.

13 A levéltár történetéhez: Kiss András, *Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának kialakulása és története = Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Gyűjteményei*, 183–237.

14 KELEMEN Lajos, *Levéltáraink és az Erdélyi Nemzeti Múzeum*, Geneológiai Füzetek 1907/2., 13.

got nagyrészt az Akadémiai Könyvtár állományába olvasztották be, ennek egy része később a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága kezelésébe került, a kötetbe rendezett kéziratok pedig az Egyetemi Könyvtárba. Az anyag ma már mindhárom helyen szabadon kutatható az adott intézmények működési szabályainak elfogadásával.

Az érem- és régiségtár történetét leíró Vincze Zoltán megpróbálja megoldani az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az Erdélyi Országos Múzeum egymáshoz és a gyűjteményekhez való viszonyát: „Egyik az életre hívó, tulajdonos, fenntartó társadalmi szerveződésre, a másik pedig arra az intézményi keretre utalt, amelyben a tár működött.”¹⁵ A Kemény grófok nem csupán könyv- és kéziratgyűjteményüket, hanem ásványok mellett érmekeket és régiségeket is felajánlottak, ennek nyomán pedig az erdélyi főúri családok szintén az intézményben helyezték el érem- és régiségyűjteményeiket. Az adományozások mellett később már ásatásokból is sikerült leleteket szerezni, az elhelyezés, osztályozás és esetleges kiállítás így egyre nagyobb gondot okozott. A Mikó-villa egy nagyobbacska szobájából indult a tár, és kezelői abban reménykedtek, hogy ha a könyvtárhoz hasonlóan ez a gyűjtemény is az egyetem használatába kerül, az majd megfelelő elhelyezésről is gondoskodik. Azonban amikor 1899-ben Pósta Bélát a régészeti katedrara nevezik ki, és átveszi a tárat is, megállapítja, hogy annak állapota szinte reménytelen. Az ő idejében viszont virágkorát éli a tár; ő-, ó- és népvándorlás kori csoportjainak gyarapodása leginkább ásatások révén történt. 1919-re a régiségtár teljes állománya 50 000 darab, az éremtáré pedig 30 000 darab fölé emelkedett. Az 1940 utáni ugrásszerű gyarapodás miatt elkerülhetlenné vált a specializálódás, ekkor válik ki a művészeti tár és a néprajzi tár is. 1945 után a gyűjtemény az egyetem Ókortudományi Intézete, majd pedig a román állam tulajdonává vált. A gyűjtemény több csoportból állt: őskori, ókori, népvándorlás kori, középs- és újkori csoportból. Ez valóban olyan anyag volt, amely a 19. századi múzeumi koncepciónak megfelelően a kezdetektől kronologikus rendben mutatta be a térség történetét. Ugyanakkor legtöbb esetben gyűjteményként, kutatási anyagként és nem múzeumként létezett. Ma a több átszervezésen átesett Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeum állományának része. A múzeum vezetősége a kontinuitásra épít, és ezt szimbolikus gesztusokkal rögzíti: a múzeum bejáratánál mintegy panteonként arcképcsarnokot rendezett be, melynek élén gróf Mikó Imre áll, őt követi

15 VINCZE Zoltán, *Az Érem- és Régiségtár = Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Gyűjteményei*, 69–136.

Finály Henrik, Pósta Béla, Roska Márton, D. M. Teodorescu, Emil Panaitescu és C. Daicoviciu. Teljességében azonban nem lehet fel-
találni itt az EME egykori anyagát, hiszen abból sok értékes lelet
a központosítás szellemében bukaresti gyűjteményekben helyeztek el.
A gyűjtemény kőtára viszont teljes mértékben Erdélyre specializá-
lódott: innen gyűjtötte az épületdíszítő gótikus és reneszánsz farag-
ványokat, barokk emlékeket, síremlékeket, és középkori gipszgyűjte-
ménnyel is rendelkezett.

A fent említett gyűjteményekről viszonylag gazdag szakirodalmi
anyag áll a rendelkezésünkre; ehhez képest elenyésző azoknak a mun-
káknek a száma, amelyek az önállóságra csak későn jutott képtár törté-
netét tárnák fel.¹⁶ A gyűjtemény ma a Bánffy-palotában székelő ko-
lozsvári Művészeti Múzeum tulajdonában van, sok értékes alkotás
raktárban, a látogatók elől elzárt helyen pihen. Az alapítás itt is hű a 19.
századi eseményekhez, és Ágotha János székelyudvarhelyi származású
festő felajánlásával kezdődik: „Az erdélyi országos múzeumnak ezen-
nel magam csekély munkáim gyűjteményéből a főbbeket, mint szor-
galmam zsengeit, művészeti legdrágább kincseimet az édes hazának
legmagasabb oltárára fölnyújtani, úgymint: dicső Ferdinánd király,
Széchenyi István gróf nagy hazafi és Vörösmarty Mihály első rendű ma-
gyar költész olajban festett mejjképeit.”¹⁷ A képtár csak Bánffy Dénes-
né adományával vált egyáltalán számba vehető egységgé, de ebben az
esetben sem beszélhetünk hagyományos értelemben vett múzeumról.
A képek kezdetben az olvasószobákban voltak kiállítva vagy a tárlók
feletti üres falrészeken, és inkább díszítő funkciójuk volt, mintsem
tudatosan épített gyűjteményjellegük. Bánffy Dénesné gyűjteménye
viszont megfelelt a kor esztétikai ízlésének, és a félszáz festmény kiál-
lításának köszönhetően a képtár heti három alkalommal látogatható
volt. Murádin Jenő a korai évek egyik legjelentősebb szerzeményének
a Mikes-ikonográfiában szinte ismeretlen Mikes Kelemen-portrét
tekinti, melyet a mai Művészeti Múzeum egyelőre raktáron tart.

A művészeti gyűjtemény gyarapodása azért is lehetett lassúbb a
többi gyűjteményénél, mert ebben az esetben nem a nemzeti múlt
megjelenítése volt a cél, ezért nem is volt határozott gyűjtési stratégia.
A korai időszak anyaga nem is túl jelentős, hiszen a gyarapítást mintegy

16 A legteljesebb összefoglaló: MURÁDIN Jenő, *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület képtára = Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Gyűjteményei*, 239–321. A tanulmányhoz kapcsolódik a képtár tárgyainak listája is.

17 Az országgyűlés jegyzőkönyve, idézi MURÁDIN, *I. m.*, 241.

melléktevékenységként végezte az érem- és régiségtár. 1899 végén meg-
alakult az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság, és 1902-ben, a Má-
tyás-szobor felavatásával egyidőben az EME anyagából kiállítást is
szerveztek, valamint elérték, hogy az Országos Képtár anyagából az
EME-be letétbe helyezzenek tíz darabot. Ekkortól fellendül a képtár
fejlődése, Pósta Béla kezdeményezésére kiállításokat is szerveznek, mi-
vel az Egyetemi Könyvtár épületében kiállítótérrel is gondoskodtak.
1913-ban nyílt meg az alapkiállítás, és a rendezés koncepcióját meg-
próbálták a nemzeti és regionális jelleghez igazítani: az első teremben
az erdélyi festészet régebbi mesterei és erdélyi tárgyú képek kaptak
helyet, ezt követték az olasz, német és németalföldi eredetű képek, majd
a magyar festészet klasszikusai és az élő alkotók munkái következtek.

A képtár későbbi története hasonló a többi gyűjteményéhez. 1919-ben
a román állam intézményeihez kerül, 1940-ben vissza, majd 1950-től
ismét a román állam birtokába. 1951 márciusában kelt rendelettel hoz-
tak létre Kolozsváron állami keretek között működő képtárat. Ennek
alapját az EME gyűjteménye és az 1929-ben létrejött Cioflec-gyűjte-
mény képezte. A Történelmi Múzeum viszont megőrzött néhány
olyan alkotást, amelyet a várostörténet szempontjából fontosnak tar-
tott; ezek máig az ő tulajdonukban vannak. Amikor 1965-ben immár
a Bánffy-palotában megnyílt az állandó kiállítás, az EME-anyag nagy
része a nyugati oszdtálynak is nevezett Egyetemes Művészeti Részlegen
kapott helyet. Ismét láthatóvá vált tehát, csak a körülötte létrehozott
jelentéstulajdonító koncepció változott.

A legkésőbbben önállóságra jutott egység a néprajzi gyűjtemény,
amely csak az 1940–44 közötti időszakban kapott saját múzeumot
Kós Károly személyében.¹⁸ Legjelentősebbek talán ebben a gyűjte-
ményben az egyes mesterségek munkafolyamatainak, az ehhez tartozó
eszközkészletnek a tárgyi emlékei, melyeket Roska Márton felügye-
letével szisztematikusan gyűjtöttek. Gyűjtések, vásárlások, valamint
a Kolozsvári Iparmúzeum csipkeanyagának beolvasztása révén gyara-
podott a gyűjtemény, amely 1949 után a Bolyai Tudományegyetem
Néprajzi Tanszékének gondozásába került. Itt azonban nem maradha-
tott sokáig: a mintegy 8000 tárgyat tartalmazó gyűjtemény az Erdélyi
Néprajzi Múzeum tulajdona lett. Mivel Kolozsváron nem jött létre
természettudományi múzeum, ezért egyedül a természettudományi
gyűjtemények (herbárium, ásványtár, állattár és kőzettár) maradtak az

18 A néprajzi gyűjteményről részletesen: TÖTSZEGI Tekla, *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület néprajzi gyűjteménye = Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Gyűjteményei*, 323–347.

egyetem tulajdonában; ma a Babeş–Bolyai Tudományegyetem egyes tanzékeinek birtokában van az a részük, amely még nem semmisült meg.

Az EME tehát eleinte enciklopédikus múzeumként jött létre, illetve a felajánlásoknak köszönhetően ilyen jellege lett. Úgy tűnt, hogy a 20. században az enciklopédikus múzeumok idejétmúltnak nyilvánítottak, de az EME már a kezdetektől fogva specializálta gyűjteményeit, és a kiállítást, megjelenítést a megfelelő intézményekre bízta. Egyedül a tulajdonjoghoz ragaszkodott, a gyűjtemény viszont már létrejött pillanatában különböző, a professzionalizálódás útjára lépett intézményekhez került. A restitúció a fentebbiek fényében nyilván nem lenne egyszerű feladat, hiszen a gyűjtemények ma tulajdonképpen azoknál az intézményeknél vannak, amelyek szakmai felelőssége alá tartoznak. Az már más kérdés, hogy az intézmények mennyire kontextualizálják anyagukat, mekkora hangsúlyt fektetnek egy olyan jelentésadási mechanizmus létrehozására, amely a gyűjtemények történetét is kiállíthatónak tételeznék.

Frazon Zsófia szerint a nemzeti múzeumok története és a nyilvánosságban elfoglalt helyük általában két tényező köré szerveződik: az egyik a politikai/ideológiai szemlélet, a másik a tudományos/közművelődési stratégia megvalósítása.¹⁹ Véleménye szerint „a nemzeti kultúra fogalmának és eszközkészletének muzealizálódása, kutatási tárgyá válása, illetve az identitástermelésben betöltött intézményi szerep megváltozása a kortárs nemzeti intézmények fő stratégiai közé tartoznak”.²⁰ Ennek fényében roppant érdekes kiállításokat lehetne szervezni az említett intézmények szinte mindegyikében annak alátámasztására, hogy a 19–20. században hogyan változott a nemzeti kultúra jelentéstartománya egy többnyelvű és különböző államokhoz tartozó terület esetében. Erre sajnos eddig még nem láthattunk kísérleteket, bár mindenik intézményben megkezdődött az általuk őrzött anyag feldolgozása és kontextualizálása. Az 1990-ben újjáalakult EME újrakezdte az építkezést, természetesen teljesen más súlypontokkal: a könyvtár- és kéziratár dinamikusan fejlődik, különböző képadományok is érkeznek, ám a 2010-ben kapott zömök sárkány egyedisége és ebből fakadó szenzációs mivolta mégis arra hívja fel a figyelmet, hogy a gyűjtési, kiállítási stratégiák időközben megváltoztak.

19 FRAZON Zsófia, *Múzeum és kiállítás*, Gondolat, Budapest, 2011, 44.

20 *Uo.*

Áfra János

A TEXTUALITÁS SZEREPE A MÚZEUMI ÉLMÉNYBEN

A múzeumi szövegformák a térbeli mozgások irányításának és a látványelemek érthetővé tételének eszközei, amelyek nélkül aligha képzelhető el hagyományos értelemben vett kiállítás. Ahogy a történeti, úgy a képzőművészeti tárlatokon is a befogadás folyamatát meghatározó szervezőelemként vannak jelen a különféle szerepű és minőségű textuális elemek, amelyek a munkák értelmezését, az anyag szélesebb kontextusba helyezését és belső összefüggéseinek megvilágítását segítik. A vizuális művek által keltett impulzusok hatására néha hajlamosak vagyunk meglepedezni erről a dimenzióról, pedig jelentős hozadéka lehet annak, ha a műkritika a tárlat komplexumát nem egyszerűen műtárgyak sorozataként értékeli, hanem szöveges és képi elemek hálózatoként, s következetesen reflektál azokra a textusokra, amelyek a munkák közé, mellé vagy akár magukba a művekbe kerültek.

Egy tárlat bejárásakor a művészek nevei, a kiállításcím, az értelmező alcímek, a nagyobb tárlatokon a teret kisebb részekre tagoló szekciónevek, a kiállítás belső összefüggéseinek megértését segítő, egyben az értelmezést erősen manipuláló kurátori és alkotói koncepció-leírások, kapcsolódó dokumentumok, idézetek, a falakon vagy akár a lábunk előtt feltűnő szöveges irányjelzők, a munkák elnevezései vagy a felületekre került különböző szerepű írások vezérlik a befogadói figyelmet. De szövegalapú előismereteink akkor is alapjaiban határoznák meg a műértelmezési folyamatot, ha a textualitás közvetlenül sem jelek sorozataként, sem fragmentumok szintjén nem jelenne meg a kiállításon megteremtett térbeli szituációban. A kulturális szocializáció által adott (például zsidó-keresztény vagy hindu) szöveg-hagyományra (mondjuk a Bibliára vagy a Védákra, valamint az ezek nyomán született elképesztő mennyiségű irodalomra) vonatkozó, az alkotó és a befogadó tudását közös horizontra helyező, írásokon alapuló ismeretek kulcsszerepet játszanak az ikonológiai és ikonográfiai összefüggések felismerésében. Most nem célunk ez utóbbi kérdéskör vizsgálata, ehelyett azokra az installációs és alkotói megoldásokra koncentrálunk, amelyek a közvetlenül